

УДК 330.34

Т.В. Кожухова, канд. екон. наук

Криворізький економічний інститут ДВНЗ «КНУ», м. Кривий Ріг, Україна

**ИНДЕКС РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ІНДИКАТОР
ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМКІВ МІЖНАРОДНОГО ФІНАНСУВАННЯ
ПРОГРАМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ****Т.В. Кожухова**, канд. екон. наук

Криворожский экономический институт ГВУЗ «КНУ», г. Кривой Рог, Украина

**ИНДЕКС РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА КАК ИНДИКАТОР
ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НАПРАВЛЕНИЙ МЕЖДУНАРОДНОГО
ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРОГРАММ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ****Tetiana Kozhukhova**, PhD in Economics

Kryvyi Rih Institute of Economics SIHE „Kryvyi Rih National University”, Kryvyi Rih, Ukraine

**HUMAN DEVELOPMENT INDEX AS AN INDICATOR FOR THE IDENTIFYING
OF THE DIRECTIONS OF INTERNATIONAL FINANCING OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT PROGRAMS**

Досліджено наявні підходи до побудови індикаторів сталого розвитку. Проаналізовано найбільш використовувані системи індикаторів та інтегральні показники сталого розвитку. Визначені критерії, яким повинні відповідати індикатори сталості. Для прийняття управлінських рішень у визначенні напрямів міжнародного фінансування програм сталого розвитку запропоновано використання Індексу розвитку людського потенціалу, який розраховується за допомогою індексу довголіття, індексу освіченості та індексу матеріального добробуту. Визначено, що використання Індексу розвитку людського потенціалу як орієнтовного індикатора для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку дасть можливість уточнити регіони та країни, що найбільше потребують фінансування зусиль з викорінення бідності та сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, інтегральні показники, Індекс розвитку людського потенціалу, фінансування.

Исследованы существующие подходы к построению индикаторов устойчивого развития. Проанализированы наиболее используемые системы индикаторов и интегральные показатели устойчивого развития. Определены критерии, которым должны соответствовать индикаторы устойчивости. Для принятия управленческих решений в определении направлений международного финансирования программ устойчивого развития предложено использование Индекса развития человеческого потенциала, который рассчитывается с помощью индекса долголетия, индекса образованности и индекса материального благосостояния. Определено, что использование Индекса развития человеческого потенциала как ориентировочного индикатора для определения направлений международного финансирования программ устойчивого развития даст возможность уточнить регионы и страны, которые больше всего нуждаются в финансировании усилий по искоренению бедности и устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, интегральные показатели, Индекс развития человеческого потенциала, финансирование.

Existing approaches to the building of indicators of sustainable development have been studied. The most widely used indicator systems and integrated sustainability indices have been analyzed. The criteria have been defined to which indicators of sustainability should adhere. For executive decision-making in identifying areas of international financing of sustainable development programs, the use of the Human Development Index has been proposed, which is calculated using a longevity index, an education index and a standard of living index. It is concluded that the use of the Human Development Index as an approximate indicator for identifying areas of international financing of sustainable development programs will make it possible to identify the regions and countries that most need funding the efforts to eradicate poverty and that most need funding the sustainable development.

Key words: sustainable development, integrated indices, Human Development Index, financing.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших питань у реалізації концепції сталого розвитку є визначення виміру сталого розвитку. Незважаючи на те, що міжнародними організаціями, окремими країнами, науковцями пропонуються різні системи індикаторів і численні агреговані показники сталого розвитку, інтегрального індикатора, який би був загально визнаним у світі, ще не розроблено. Це пов'язано з тим, що побудова індикаторів сталого розвитку є комплексною процедурою, що потребує величезної кількості інформації, отримати яку буває складно або взагалі неможливо. Велика кількість індикаторів ускладнює їх використання в багатьох країнах через відсутність необхідних статистичних даних.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Необхідність прийняття ефективних управлінських рішень у галузі сталого розвитку, зокрема у фінансуванні зусиль щодо досягнення цілей сталого розвитку, потребує виділення з наявних індикаторів сталого розвитку окремого індикатора для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку.

У докладі Міжурядового комітету експертів з фінансування сталого розвитку зазначено, що «кількісне визначення потреб є складною та свідомо неточною справою, оскільки оцінки залежать від безлічі припущень, у тому числі від макроекономічних і політичних умов – на рівні секторів та економіки в цілому – і міжнародних правил, норм і стандартів» [1]. Тому для визначення потреб у фінансуванні сталого розвитку, що включають забезпечення базових потреб, пов'язаних з викоріненням бідності та голоду, покращенням охорони здоров'я та освіти; національних потреб у фінансуванні інвестицій на цілі сталого розвитку; глобальних суспільних благ можна використовувати, на нашу думку, орієнтовне визначення для попередньої оцінки. Для цього спочатку необхідно виділити інтегральний показник, який би враховував рівень сталого розвитку регіонів (країн) та на який можна було б орієнтуватися під час прийняття рішень для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку тих регіонів та країн, які найбільше потребують фінансування сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем виміру сталого розвитку присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених, таких як С.М. Бобилев [2], Б.Є. Большаков [3], Д.В. Зеркалов [4], Є.Б. Кручина [5], О.Л. Кузнецов [3], В.І. Куценко [6], Я.В. Остафійчук [6], С.Б. Сєдов [7], Н.П. Тарасова [5], В.П. Удовиченко [6], М.В. Фоміна [8], Т.В. Щетілова [9]. Аналіз результатів досліджень свідчить, що в опублікованих працях в основному розглядаються загальні проблеми розроблення та використання індикаторів сталого розвитку, тому необхідне виділення з наявних індикаторів сталого розвитку індикатора для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку регіонів (країн).

Мета статті. Метою статті є виділення індикатора з наявних індикаторів сталого розвитку, на який можна було б орієнтуватися при прийнятті рішень для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку тих регіонів та країн, які найбільше потребують фінансування сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розробку індикаторів сталого розвитку здійснюють такі провідні міжнародні організації, як Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк, Організація країн економічного співробітництва та розвитку, Європейська комісія, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища, Комітет з екологічного моделювання та інші. У деяких країнах (Великобританія, США, Канада) проблеми розроблення та обґрунтування показників сталого розвитку досліджують спеціальні інститути. Дослідження проблеми визначення виміру сталого розвитку показало, що існують два підходи до побудови індикаторів сталого розвитку:

1) побудова системи індикаторів, що відображає окремі аспекти сталого розвитку – екологічні, соціальні, економічні, інституціональні;

2) побудова інтегрального (агрегованого) індикатора, за допомогою якого можна комплексно судити про рівень розвитку країни. Інтегральні індикатори можуть поділятися на такі групи: соціально-економічні; еколого-економічні; соціально-екологічні; еколого-соціо-економічні [3, с. 67; 4, с. 29–33; 5; 7].

Індикатори сталості повинні задовольняти таким основним критеріям: мати можливість використання на макрорівні в національному масштабі; поєднувати екологічні, соціальні та економічні аспекти; бути гранично ясними і мати однозначну інтерпретацію; мати кількісне вираження; спиратися на наявну систему національної статистики і не ви-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

магати значних витрат для збору інформації та розрахунків; бути репрезентативними для міжнародних зіставлень; мати можливість оцінки у тимчасовій динаміці та ін. [7].

Виділення індикатора для визначення напрямків фінансування досягнення цілей у галузі сталого розвитку потребує розгляду найбільш використовуваних систем індикаторів сталого розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Системи індикаторів сталого розвитку

Розробник	Сутність	Переваги та недоліки
Комісія ООН зі сталого розвитку	Система включає індикатори соціальних, економічних, екологічних та інституціональних аспектів. Індикатори побудовані за схемою «тема–підтема–індикатор»	Найбільш повно охоплює всі аспекти сталого розвитку. Індикатори вимагають спеціальних перетворень, пристосування до конкретних умов, розширення для окремих країн
Організація економічного співробітництва та розвитку	Система екологічних індикаторів: - екологічні показники для оцінювання ефективності діяльності у сфері охорони навколишнього середовища; - галузеві показники для забезпечення інтеграції екологічних питань у галузеву політику; - показники, що виводяться з природоохоронної звітності – для забезпечення стійкості управління та використання природних ресурсів. Диференціація структури індикаторів на показники «тиск–стан–реакція»	Індикатори використовуються для відстеження прогресу в показниках навколишнього середовища; кращої інтеграції екологічних інтересів у економічну політику
Світовий банк	Індикатори світового розвитку згруповані у 6 розділів: світовий огляд, населення, навколишнє середовище, економіка, держава та ринки, глобальні зв'язки	Дозволяє оцінити просування до цілей, поставлених ООН – економічного зростання та боротьби з бідністю
Світовий банк, Програма ООН з навколишнього середовища, Міжнародний центр тропічного сільськогосподарства	Індикатори побудовані за основними проблемами розвитку – використання землі, вирубка лісів, споживання свіжої води, інфраструктура, природні катастрофи	Застосування системи можливо на глобальному, регіональному і локальному рівнях. Відмінною рисою є наочність результатів (подання індикаторів ведеться у вигляді геоінформаційних систем, що полегшує планування й прийняття рішень)

Джерело: розроблено автором на основі [3; 4; 5; 7; 10; 11].

Методологія Комісії ООН зі сталого розвитку є однією з перших і найбільш повних щодо охоплення систем індикаторів сталого розвитку. Спочатку загальна кількість запропонованих індикаторів становила 132. Всі індикатори були розділені на чотири групи: соціальні (41 індикатор), економічні (26 індикаторів), екологічні (55 індикаторів) та організаційні (10 індикаторів). У зв'язку з розробленням у світі більш «стислих» систем індикаторів Комісія ООН зі сталого розвитку прийняла тематичну/підтематичну основу та скоротила кількість використовуваних індикаторів: набір індикаторів включає 14 тем, 44 підтеми та 96 індикаторів [10]. Широко визнаними вважаються системи індикаторів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Світового банку. В основі екологічних індикаторів ОЕСР лежить модель «тиск–стан–реакція», що виявляє причинно-наслідкові зв'язки між економічною діяльністю та екологічними і соціальними

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

умовами та допомагає особам, що приймають рішення, і громадськості побачити взаємозв'язок цих сфер і виробити політику для вирішення проблем, що виникають [5]. Індикатори світового розвитку, що розраховуються Світовим банком, згруповані за 6 темами: світовий огляд, населення, навколишнє середовище, економіка, держава і ринки, глобальні зв'язки. Статистичний збірник Світового банку за 2014 рік містить понад 1000 соціально-економічних показників за 216 економіками світу [11]. Крім систем індикаторів сталого розвитку, використовують також окремі інтегральні показники сталого розвитку (табл. 2).

Таблиця 2

Інтегральні показники сталого розвитку

Показник	Зміст
Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index)	Індекс включає три показники: середню очікувану тривалість життя при народженні, рівень освіченості, рівень економічного розвитку населення, який виражається через рівень ВВП на душу населення
Індекс «живої планети» (Living Planet Index)	Індекс вимірює природний капітал лісів, водних і морських екосистем і розраховується як середня величина з трьох показників: чисельності тварин у лісах, у водних і морських екосистемах. Кожен показник відображає зміну популяції найбільш представницької вибірки організмів в екосистемі. Індекс живої планети обчислюється у межах щорічної доповіді Всесвітнього фонду дикої природи (World Wild Fund) для оцінки стану природних екосистем планети
Індекс екологічної стійкості (Environmental Sustainable Index)	Екологічна стійкість визначається з п'яти розділів: характеристика навколишнього середовища – повітря, води, ґрунту і екосистем; рівень забруднення і впливу на навколишнє середовище; втрати суспільства від забруднення навколишнього середовища у вигляді втрат продукції, захворювань та ін.; соціальні та інституційні можливості вирішувати екологічні проблеми; можливість вирішувати глобальні екологічні проблеми завдяки консолідації зусиль для збереження природи
Індекс реального прогресу (Genuine Progress Indicator)	Показник враховує соціальні та екологічні аспекти розвитку: злочинність і розпад сімей, зміна кількості вільного часу, домашня і добровільна робота, залежність від зарубіжних капіталів, розподіл доходів, витрати на оборону, термін життя предметів тривалого користування, виснаження ресурсів, забруднення, довгостроковий екологічний збиток

Джерело: розроблено автором на основі [3; 4; 5; 7].

Розглянуті системи індикаторів дійсно охоплюють усі аспекти сталого розвитку, дозволяють оцінити просування до цілей сталого розвитку, але вимагають спеціальних перетворень, пристосування до конкретних умов, розширення для окремих країн, потребують величезної кількості інформації, яку буває складно або взагалі неможливо отримати у зв'язку з відсутністю необхідних статистичних даних.

Науковці визначають такі загальні вади застосовуваних підходів до оцінки сталого економічного розвитку, як «брак міцного теоретичного підґрунтя, надання більшої ваги екологічній спрямованості показників розвитку, численність індикаторів (індексів), можливість маніпулювання численними змінними, зведеність в інтегровані показники різних якісних показників, труднощі стикування показників щодо різних ієрархічних рівнів та інформації для їх розрахунків, суб'єктивізм у виборі різноманітних показників (індексів) як окремими країнами, так і підприємствами, різноманітність використовуваних статистичних процедур і програм у разі браку інформації та її обробки» [9]. Тому, на нашу думку, для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку можна використовувати не систему індикаторів, а окремий інтегральний показник.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Як інтегральний показник – індикатор для визначення напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку, який би враховував рівень сталого розвитку регіонів (країн) та відповідав зазначеним вище критеріям, можна використовувати Індекс розвитку людського потенціалу – основний стратегічний інструмент концепції людського розвитку. Цей індекс був розроблений у 1990 році та використовується експертами Програми розвитку ООН (ПРООН) для ранжування та поділу країн на групи з різним рівнем людського розвитку: країни з дуже високим рівнем розвитку (ІРЛП від 0,8); з високим рівнем розвитку (від 0,7); з середнім рівнем розвитку (від 0,55); з низьким рівнем розвитку (нижче 0,55). Щорічно рейтинг за Індексом людського розвитку публікується у «Доповідях про людський розвиток» для ПРООН [12].

Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) – комплексний показник, що оцінює рівень досягнення країн та регіонів за трьома напрямками: довголіття на основі здорового способу життя, що визначається рівнем очікуваної тривалості життя при народженні; доступ до знань, що вимірюється рівнем грамотності дорослого населення і сукупним валовим коефіцієнтом охоплення освітою; гідний рівень життя, що оцінюється за ВВП на душу населення відповідно до паритету купівельної спроможності.

Розглянемо детальніше методику розрахунку ІРЛП та переваги його складових (індексів), що відображують рівень людського розвитку. Спочатку для розрахунку індексів за кожним вказаним елементом (тривалістю життя, освіченістю та ВВП на душу населення) встановлюються порогові значення (мінімальне і максимальне), після цього розраховується ІРЛП як середнє арифметичне індексів за вказаними елементами. Середня очікувана тривалість майбутнього життя при народженні є універсальним показником довголіття, оскільки дозволяє найкращим способом диференціювати як країни, що розвиваються, так і високорозвинені країни. Індекс освіченості вимірює відносні досягнення країни як у підвищенні грамотності дорослого населення, так і у збільшенні валової частки осіб, які надійшли в початкові, середні та вищі навчальні заклади.

Індекс ВВП розраховується з використанням скоригованого показника ВВП на душу населення. Вибір базового показника, який би адекватно відображав цей елемент, є проблематичним, оскільки ідеальна характеристика рівня життя мала б відбивати численні фактори, що визначають можливості розвитку і реалізації людських здібностей: особистий дохід, розподіл доходу між верствами суспільства, доступ до земельних ресурсів і кредитів і т. ін. Велика кількість труднощів при обліку цих показників робить практично неможливим оцінювання матеріального рівня життя за допомогою прямого показника, тому для оцінювання матеріального добробуту використовується непрямий показник – розмір ВВП на душу населення в доларах США.

Розрахунок ІРЛП та індексів окремих вимірювань дозволяє оцінити відповідність ситуації, що склалася, певним орієнтирам, що визначаються оптимальними значеннями показників людського розвитку, а також її зміну протягом певного часу. ІРЛП задовольняє основним критеріям індикаторів сталості, оскільки він може використовуватися на макрорівні в національному масштабі, має однозначну інтерпретацію, кількісне вираження, спирається на систему національної статистики, не вимагає значних зусиль для збору інформації та розрахунків, є репрезентативним для міжнародних зіставлень. Незважаючи на те, що при розрахунку ІРЛП беруться до уваги тільки соціально-економічні фактори та не враховуються безпосередньо екологічні фактори, порівняння індексів довголіття, освіченості та рівня життя дає можливість уточнити визначити напрямки міжнародного фінансування програм сталого розвитку в окремих регіонах та країнах.

Висновки. Таким чином, при прийнятті управлінських рішень у визначенні напрямків міжнародного фінансування програм сталого розвитку регіонів (країн) можна орі-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ентуватися на такий інтегральний показник, як Індекс розвитку людського потенціалу. За допомогою Індексу розвитку людського потенціалу можна судити про рівень розвитку регіонів та країн, а отже, й визначити напрямки міжнародного фінансування програм сталого розвитку тих регіонів та країн, що найбільше потребують фінансування зусиль з викорінення бідності та сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Доклад Межправительственного комитета экспертов по финансированию устойчивого развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/>.
2. Бобылев С. Н. Индикаторы устойчивого развития для России / С. Н. Бобылев // Вестник МГГУ им. М. А. Шолохова. Социально-экологические технологии. – 2012. – № 1. – С. 8–18.
3. Кузнецов О. Л. Мировоззрение устойчивого развития: учеб. пособие / О. Л. Кузнецов, Б. Е. Большаков. – М. : РАЕН:Дубна : ун-т «Дубна», 2013. – 221 с.
4. Зеркалов Д. В. Устойчивое развитие и безопасность [Электронный ресурс] : хрестоматия / Д. В. Зеркалов. – К. : Основа, 2012. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см.
5. Тарасова Н. П. Индексы и индикаторы устойчивого развития [Электронный ресурс] / Н. П. Тарасова, Е. Б. Кручина. – Режим доступа : <http://mnr.gov.ru>.
6. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики) : монографія / [В. І. Куценко, В. П. Удовиченко, Я. В. Остафійчук та ін.] ; за наук. ред. В. І. Куценко. – Чернівці : Видавець Лозовий В.М., 2013. – 336 с.
7. Седов С. Б. Концепция устойчивого развития и индикаторы устойчивого развития [Электронный ресурс] / С. Б. Седов. – Режим доступа : <http://www.edit.muh.ru/content/mag/>.
8. Фоміна М. В. Проблеми сталого економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк, 2010. – 359 с.
9. Щетілова Т. В. Аналіз і систематизація методологічних підходів до оцінки сталого економічного розвитку [Електронний ресурс] / Т. В. Щетілова. – Режим доступу : <http://www.dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/>.
10. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies October 2007 Third Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/>.
11. World Development Indicators 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/>.
12. Human Development Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en>.